

Intelektualec *par excellence* tudi maneken

Eden od mojstrov slovenskega ekspresionizma je bil slikar, grafik in fotograf – Svoje pariško in slovensko obdobje je opisal v avtobiografiji *Na robu* – V novi knjigi tako o njegovih dosežkih kot tudi o porazih

Tekst: **Katja Željan**

»**P**repustil sem se življenju, ki se je igralo z menoj in me je oblikovalo po svoje, tridimenzionalno, zato sem ga ljubil – do roba,« je v svoji avtobiografiji *Na robu* zapisal Veno Pilon (1896–1970), eden od velikanov slovenskega ekspresionizma. Slovenska matica je njegovo avtobiografijo izdala davnega leta 1965, konec lanskega leta pa so se ajdovskemu slikarju, grafiku in fotografu poklonili še s knjigo *Zagledal sem se sredi dveh ozvezdij: Veno Pilon med podobo in besedo*.

Knjiga predstavlja Vena Pilon v novi luči, spremljevalni besedili in izbor Pilonovih del pa sta dr. **Irene Mislej** in dr. **Miklavž Komelj** zasnovala kot preplet avtorskih esejev o Pilonovem življenju, razpetim med rodno Slovenijo, Parizom in drugimi evropskimi mesti, ki zrcalijo njegovega nemirnega in ustvarjalnega duha. Poleg esejev lahko prvič v takem obsegu prebiramo tudi njegove pesmi. Besedila dopolnjujejo celostranske reprodukcije Pilonovih slik in fotografij ter manjše reprodukcije, ki kot medbesedilne vinjete spremljajo tekste.

Komelj izpostavlja, da se je Pilon občutno dlje kot s pisanjem pesmi ukvarjal s prevajanjem, predvsem pa izpostavlja vrednost njegove likovne publicistike. »Pilon je v 20. letih minulega stoletja eden najbolj kultiviranih likovnih publicistov v slovenskem prostoru, ki je znal na lapidaren način zelo precizno označiti sodobne pojave tedanjega časa v širši Evropi, saj je bil zelo informiran in je zato zelo razumel, kaj se je dogajalo v tedanji umetnosti.«

Rojen z dvema l

Pisal se je 22. september 1896, ko se je v hiši vinskega trgovca Bolaf-fia »v gasi pod kolono« v Ajdovščini rodil Venceslav Pillon. Živel je v tistem delu današnje Pilonove galerije, v katerem je imel njegov oče pekarno. Njegov oče Domenico (Ménigo) je bil Furlan, mati Urška pa Vipavka. Učitelj na ajdovski ljudski šoli, France Turk, je že zgodaj prepoznal likovno nadarjenost mladega Pilon in njegovi materi priporočil, naj nadaljuje šolanje v Gorici. V domačem okolju je bil prvi Pilonov mentor slikar in fotograf Milan Klemenčič, pionir slovenskega lutkarstva. Pilon je pozornost (mimoidočega)

Klemenčiča pritegnil tako, da je svojo prvo oljno sliko sušil visečo z domačega okna.

Pri Klemenčiču doma v Šturjah je »občudoval njegove prefinjene lutke« in imel na voljo bogato knjižnico. Med razvalinami poslopja v Palih je Pilon srečal tudi slikarja Avgusta Schlegla, ki ga je skupaj s Klemenčičem večkrat povabil za pomočnika pri slikanju v nara-vi. Ob izviru Vipave je Pilon pri delu opazoval slikarja in pedagoga prof. Antona Gvajca – zaradi njega si je predstavljal slikarski poklic kot »nadvse imeniten in zapeljiv«.

Sedem let je obiskoval goriško realko in se tam družil s sošolci in kolegi, pozneje znanimi umetniki in literati. Spoznal je tudi Marija Kogoja, pozneje glavnega predstavnika slovenske glasbene avant-garde, in slikarja Lojzeta Spazzapana, enega najpomembnejših predstavnikov abstraktne umetnosti in informalizma.

Od Kijeva in Moskve do Prage in Pariza

Zgolj štiri dni po maturi, aprila 1915, je bil Venó Pilon mobiliziran v avstro-ogrsko vojsko. Po urjenju v Ljubljani je bil odpeljan na fronto pri Krnu, spomladi 1916 je bil udeležen v napadu na Arsiero in Asiago na južnem Tirolskem. V juliju so ga premestili na fronto v Galicijo (današnja Ukrajina), kjer so ga zajeli kozaki. Po tem je bil prek Kijeva in Moskve odpeljan v vojno ujetništvo v rusko zdravilišče Lipeck ob reki Voronež. Jeseni 1918 je pobegnil in se z vlakom prek Kijeva, Brest-Litovska, Moravske in Dunaja vrnil v Ljubljano – z risbami in

Pillon ali Pilon?

Veno Pilon se je pravzaprav rodil kot Venceslav Pillon. Njegov oče je bil namreč Furlan, ki je imel v svojem priimku dve črki l. Zakaj se je Pilon vedno podpisoval le kot Pilon in ne Pillon, ostaja uganka. Nekateri menijo, da je bil razlog povsem preprosto: morebiti je na ta način želel priimek nekoliko posloveniti ali pa zgolj malce skrajšati.

akvareli, nastalimi na bojiščih in v ujetništvu. Domov v Ajdovščino se ni mogel vrniti zaradi italijanske okupacije Primorske.

Je pa v tem času spoznal Riharda Jakopiča ter druge umetnike in intelektualce, posebej blizu sta mu bila Fran Albreht in Karel Dobi-da. V letu 1920 je nadaljeval študij v Pragi, kjer je v enem letu končal dva letnika. Študij je nadaljeval v Firencah, na Akademiji za lepe umetnosti. S konservativnim programom akademije ni bil zado-voljen, užival je le na grafičnih delavnicah. Spomladi 1921 je pred-časno zapustil akademijo.

Doma na Vipavskem je evidentiral in ocenjeval bogato likovno zbirko graščaka Karla Mayerja, v Ljubljani pa je s svojimi deli sode-loval na razstavi češko-jugoslovanske grafike. Jeseni je na Dunaju obiskoval grafično šolo ter se v Muzeju za umetno obrt izpopolnje-val v risanju akta. Študij in za tem nastanitev v Ajdovščini sta bo-

Foto: Primož Breclj

SABBAGH
Antoine Graziani

241

zone d'ombre où elle
filade des maisons en-
la chaussée laissait fai-
dressait à quelques pas
as, mais elle distinguait
cor qui le différenci-
le joug massif scellé
le jeune Horace, glo-
mais aussi meurtrier de
bligé de s'humilier en
dissimulé dans l'encoi-
de l'autel...
neat sous le joug. Le
sa poitrine. Maintenant
noire. Une silhouette
large : la silhouette du
F...

242

FANINA

La-bas, sous le joug, le nain s'était rejeté dans
l'ombre. Instinctivement, Fanina l'imita. Torche au
poing, six cavaliers venaient de surgir d'une rue adja-
cente et galopèrent dans sa direction.

La jeune fille était au creux de la porte d'une
immense maison d'habitation contre laquelle elle s'app-
uyait. Le battant oeda silencieusement sous son épaule.
Prestement, elle se glissa dans le couloir obscur et
repoussa le vantail derrière elle.

Le fracas des sabots s'annonçait à la prétoir-
s'annonçait. Ils arrivaient à l'angle de la rue de
Janus. Ils n'étaient plus qu'à quelques pas de Fanina.
La lueur jaune de leurs torches filtrait au travers de
la serrure de la porte. Brusquement, ils s'arrêtèrent.

— Autant chercher une aiguille dans un tas de
ble, dit un soldat d'une voix rude.

— Je me demande pourquoi on nous a fait cette
tâche sur le dos, grognait un autre. C'est aux vigiles
de venger les leurs.

— Va te dire toi-même au prélat, tu verras com-
ment il te recevra.

— Moi, celle que j'aimerais épouser, c'est la femme
ricana un troisième soldat. Il paraît qu'elle est drôle-
ment mignonne et qu'elle a tout pour rendre un
homme heureux.

— Petite mifce, bien faite, avec de très longs che-
veux : il y a à Rome des milliers de beautés qui ré-
pondent à ce signalement.

— Tu oublies un détail, Cluvius. Le figle qui l'a
tenue dans ses bras n'a pu la voir nue, il a senti
ses cheveux. Ils étaient parfumés avec du costus : ce
n'est pas le genre de parfum que peuvent sentir les
filles auxquelles tu penses.

Pour moi, cette fille, c'est l'une de ces filles de
grande famille qui courent les rues pour y trouver
des amants de rencontre.

Un hurlement d'épouvante s'éleva dans la gorge
de Fanina. Elle n'était pas seule dans ce couloir
obscur. Il y avait quelqu'un auprès d'elle. Elle perce-
vait un souffle court et retenu qui, maintenant, ba-
layait son visage. Elle n'eut pas le temps de réagir,
de se recroqueviller, de s'esquiver. Déjà une main
couvrait tout le long de son corps et le saisissait à la
taille. Une autre, moite et glacée, lui serrait le cou...

(Copyright 1985 by Opera-Mundi, Paris.)

Le Tome I de « Fanina » est paru aux Éditions de Trévise.
En vente dans toutes les librairies.

SUITE AU PROCHAIN NUMERO

DAMAS
REYER.
(Reuter). — Un
naturalisé d'origine
et un Syrien condam-
mort samedi pour espion-
au profit des U.S.A., ont é-
exécutés. Washington a dé-
menti les accusations syrien-
nes.

HARRIMAN EN ISRAËL

TEL-AVIV (« F.S. »). —
M. Averell Harriman, am-
bassadeur itinérant du président
Johnson est attendu aujour-
d'hui en Israël. A l'ordre du
jour des conversations avec
les dirigeants de Tel-Aviv :
la décision de l'Allemagne de
ne plus envoyer d'armes en
Israël à la suite de la pres-
sion du président Nasser

ULBRICHT AU CAIRE

LE CAIRE (U.P.I.). — M.
Walter Ulbricht numéro un
de l'Allemagne de l'Est arri-
ver aujourd'hui au Caire
pour une visite de huit jours.

ROUGEOLE EN TURQUIE : 121 ENFANTS MORTS

ANKARA (A.P.). — Epidé-
mie de rougeole dans des vil-
lages bloqués par la neige en
Turquie : 121 enfants sont
morts. Des avions parachutent
des médicaments.

Nouveau modèle Leica à visée reflex

La société allemande Leitz,
célèbre pour la création de son
fameux appareil Leica, va pré-
senter prochainement un nou-
veau modèle. Celui-ci, le Leica-
flex, utilisera également le for-
mat 24x36, mais comportera
une visée « reflex ». L'opéra-
teur pourra voir directement,
à l'aide d'un miroir et d'un
prisme, l'image retransmise par
l'objectif, assurant ainsi un ca-
drage et une mise au point
parfaits. La société allemande,
qui, il y a quarante ans, avait
innové avec le lancement de
son appareil photographique,
suit à présent l'évolution vers
les appareils à visée « reflex »
dont les Japonais, notamment,
ont créé de nombreux mo-
dèles.

L'appareil Leicaflex sera
muni, bien entendu, d'objectifs
interchangeables. Il sera vendu
en France environ 3.000 francs.

Veno Pilon: Jean
Paul Sartre, 50. leta,
kemični svinčnik,
papir 20 x 20 cm, PGA

Foto: Primož Breclj

trovala enemu od vrhuncev Pilonovega opusa. Plastično, kubistično občutene krajine so prave arhetipske podobe Vipavske doline, iz katerih je čutiti njihovo primarnost, portreti pa so umetniški presežek zaradi psihološke analize modela, ki jo je slikar dosegel z ekspresivno deformacijo realne podobe.

Skupaj s Spazzapanom sta sanjala o Parizu, le da je Pilon do francoske prestolnice prispel, Spazzapan pa ne. »Po utesnjenosti, ki sem jo občutil v raznih deželah, me je Pariz na mah prevzel s svojo neomejeno svobodo, lahko fantazijo, kultom lepote, posebno ženske,« je Pilon zapisal v svoji avtobiografiji. V Parizu je risal akte in kavarniške scene, junija 1926 pa se je vrnil domov. Prevzel je namreč očetovo pekarno, potem ko je oče Domenico (Ménigo) zbolel in 1927. umrl.

Veno Pilon: Ajdovščina, 1923, svinčnik papir (grafit papir), 202 x 277 mm pp, PGA

Foto: Primož Breclj

■ Veno Pilon: Trio, 1918, tuš na rožnatem papirju, PGA

A ni zdržal dolgo: da bi se lahko vrnil v Pariz, je razprodajal svoje slike, večji del je za majhen denar odkupil njegov prijatelj, ajdovski zdravnik in pisatelj Danilo Lokar. Novembra 1928 se je stalno naselil v Parizu, kjer je nato preživel naslednja štiri desetletja. Selitev v francosko prestolnico je spremenila tudi likovni slog preostalega opusa risbe in grafike. Poteza se je zmeščala in zreducirala na najosnovnejše, motivika pa sprostila v prizorih iz pariških kavarn, v portretih zanimivih pariških likov in številnih aktih.

Kosmača portretiral ob legendarni Kiki

Pilon se je v Parizu začel tudi intenzivno ukvarjati s fotografijo. Če je na začetku umetniške kariere fotografiral predvsem podobe Vipavske doline in Krasa, je ob koncu življenja na diapozitive ujel praktično vse, kar ga je obdajalo in zanimalo (cikel Ferrania). Vmes, v tridesetih letih prejšnjega stoletja, je postavil nekatere mejnike v slovenski umetniški fotografiji. S svojimi nadrealističnimi tihožitji in občutenimi portreti ni prav nič zaostajal za razvojem pariške fotografske scene, ki je bila takrat eno od svetovnih fotografskih središč.

Največ je sicer ustvaril karikaturnih risb, krokijev in spontanih risarskih zapisov na vsakršni dosegljivi papirnati podlagi; nekatere je kasneje uporabil kot predloge svojim grafičnim listom. Motive je črpal predvsem iz kavarniških prizorov, utripa pariškega vsakdana, iz kroga eksistencialistov, takratnih ameriških turistov, Slovencev na obisku ... Leta 1934 se je poročil z Anne-Marie Guichard, profesorico angleščine, živela sta v ateljeju na Rue de la Grande Chaumière v Parizu, leta 1937 pa se jima je rodil sin Dominique.

Kako vsestranska oseba je bil Pilon, kaže podatek, da je sodeloval tudi z založnikom Doretom Ogrizkom: za serijo vodičev je risal vi-

njete pariških scen. Dokumentarno je fotografiral za ameriški filmski studio 20th Century Fox. Na sodelovanje pri snemanju prvega slovenskega celovečernega filma *Na svoji zemlji* (po scenariju prijatelja Cirila Kosmača) se je pripravljaj kot asistent režije v filmskem studiu v Joinvillu.

V Slovenijo je pošiljal knjige o filmu in dobavljal filmsko opremo za Triglav film. Z njim so se družili številni Slovenci na študiju v Parizu: Špelca Čopič, Djurdja Flere, Fedja Košir, Tanja Vrtačnik, Jože Javoršek, France Mihelič, Ciril Velepčič in Ivan Bratko. Pri Pilonovih sta silvestrovo praznovala Mihelič in dr. Izidor Cankar. Slikar Miha Maleš ga je ob obisku Pariza (1951) spodbudil, da je poslal serijo grafik *Montparnasse* v ljubljansko Moderno galerijo. In ne le to: Cirila Kosmača je portretiral ob legendarni Kiki de Montparnasse.

Leta 1953 je sklenil pogodbo za ilustracije knjige *Tartarin iz Tarascona* v slovenskem prevodu Karla Dobide, ki je bil takrat direktor Narodne in Moderne galerije. Čeprav se ilustracija pri Pilonu pojavlja redko, in še to predvsem po drugi svetovni vojni, je po svoji kakovosti pomemben del Pilonovega risarskega opusa. Zanj značilna elegantna in nervozna linija, skicoznost ob neposrednem prenašanju življenjskih motivov na papir, vselej prisoten psihološki portret ter duhovitost detajlov so rezultat umetnikove poglobljenosti v besedilo in njegove analize ključnih trenutkov v pripovedi.

Eden najbolj kultiviranih likovnih publicistov

Ob njegovi sedemdesetletnici (1966) so mu v Moderni galeriji pripravili slikarsko retrospektivno razstavo, občina Ajdovščina pa mu je leto pozneje podelila naslov častnega občana. V Ajdovščino se je Prešernov nagradjenec za življenjsko delo dokončno vrnil spomladi 1968, kjer je 23. septembra 1970 tudi umrl. Leta 1973 je nastala Pilonova galerija na podlagi umetniške in dokumentarne zapuščine, ki jo je njegov sin Dominique podaril mestu Ajdovščina.

Ko so knjigo v začetku lanskega novembra predstavili v ajdovski Lavričevi knjižnici, s(m)o obiskovalci dogodka o Pilonu po zaslu-

Pilon s pariško manekenko, Pariz 1926 (levo), in z ženo Anne-Marie na poročni fotografiji (desno)

Foto: Primož Brecej

■ **Veno Pilon: V novih čevljih, 1918, akvarel na papirju, PGA**

gi soavtorice dr. Irene Mislej, tudi dolgoletne direktorice Pilonove galerije, lahko spoznali še marsikatero zanimivo epizodo iz njegovega življenja, ki je ne razkriva niti najnovejša monografija o njem. Tako s(m)o, na primer, izvedeli, da je Pilon v Ajdovščini občudoval mlado Manco Košir, ki je konec šestdesetih let prejšnjega stoletja obiskovala svojega zaročenca Karpa Godino v tamkajšnji vojašnici. Koširjevi je Pilon po besedah Mislejeve celo poklonil Laclosova Nevarna razmerja v francoski izdaji iz 18. stoletja. Pilon je namreč svoja zadnja leta v Ajdovščini živel v stanovanju v na novo zgraje-

Fotografiji: arhiv Pilonove galerije Ajdovščina

Foto: Primož Breclj

Veno Pilon: Kiki (iz cikla Montparnasse), 1950–51, suha igla, papir, PGA

nem bloku nad lekarno, ki mu ga je namenila občina. Kot v knjigi piše Mislejeva, se je tam nastanil skupaj s kupom papirjev, korespondenco, knjižnico, risbami, grafikami in slikami.

»Bil je že bolan, a je še užival ob prijatelju Lokarju na vsakodnevni sprehodih (prijatelja sta imela tudi nadvse pozorno spremljevalko in poslušalko, mlado slovenistko Ivano Slamič) in ob obiskih v Ljubljani, kjer se je srečeval s prijatelji ali se pogovarjal z ljudmi na ulici. V tem času je sicer prijateljeval z igralko Milevo Godina, prvakinja iz Maribora, v pismih je slutiti tudi »romantično« osvajalsko noto, ki dokazuje, da je Pilon do konca življenja ostal častilec ženskih čarov. V času, ko je njen sin, mladi Karpo Godina, služil vojaški rok v Ajdovščini, sta ga mama in sestra Virineja obiskali in skupaj s Pilonom so šli na sprehod po mestu.«

Nič manj presenetljive niso fotografije na koncu knjige, na katerih je ostareli Pilon v studiu med mladimi manekenkami poziral za francosko revijo *Vingt ans*.

Ob umetnikovi smrti dela prost dan v Ajdovščini

Kot se še spominja dr. Irene Mislej, je bil dan Pilonovega pogreba v Ajdovščini dela prost dan, šolarji so se vrstili v špalirju od dvorane prve slovenske vlade, kjer je pokojnik ležal in pred katero je še danes Pilonov kip Ivana Cankarja, do pokopališča, kjer Pilon zdaj počiva ob starših in sestri Lojzki. Ob uradnih nagovorih sta spregovorila tudi umetnika Božidar Jakac in Melita Vovk. In ne le to – zgolj dva dni po umetnikovi smrti so na ajdovski gimnaziji sprejeli sklep, da se šola poimenuje po Venu Pilonu.

In če se za konec še enkrat vrnemo h knjigi *Zagledal sem se sredi dveh ozvezdij: Veno Pilon med podobo in besedo* – kaj bo dobil človek, ki bo vzel to knjigo v roke? »To ni klasična likovna monografija, ampak poskuša slediti temu, kar se je tudi Pilonu pri njem samem zdelo najpomembnejše. Pilon namreč ni hotel izpostavljati svojih dosežkov, ampak je bil izredno samokritičen. Za svojo glavno umetnino je imel nekaj, čemur je rekel trodimenzionalna osebnost. Ta knjiga

je zastavljena tako, da poskuša Pilon prikazati prav v tej izmikajoči se liniji, v kateri so tako dosežki kot tudi porazi.

Pa vendar je to poskušal prikazati kot pričevanje, kot univerzalno sporočilo usode nekega človeka, intelektualca, umetnika v vrtincah 20. stoletja. Pilon je bil ne nazadnje blizu prelomnim dogajanjem oktobrske revolucije, nastopu fašizma v Italiji in turbulentne usode izseljenca v Parizu. Skratka, utelesil je epopejo evropskega umetnika 20. stoletja, ki mu je po eni strani nadvse pomemben *genius loci*, po drugi strani pa ni bil izkoreninjen iz svojih tal, zato to dvojnost povsod reflektira. To je pri Pilonu še posebej dragoce, saj to naredi s subtilnim, lepim humorjem, ki pa je včasih tudi izredno boleč,« priznava Miklavž Komelj. ■

Veno Pilon: Moj oče, 1923, olje na platnu, 1330 x 825 mm, PGA

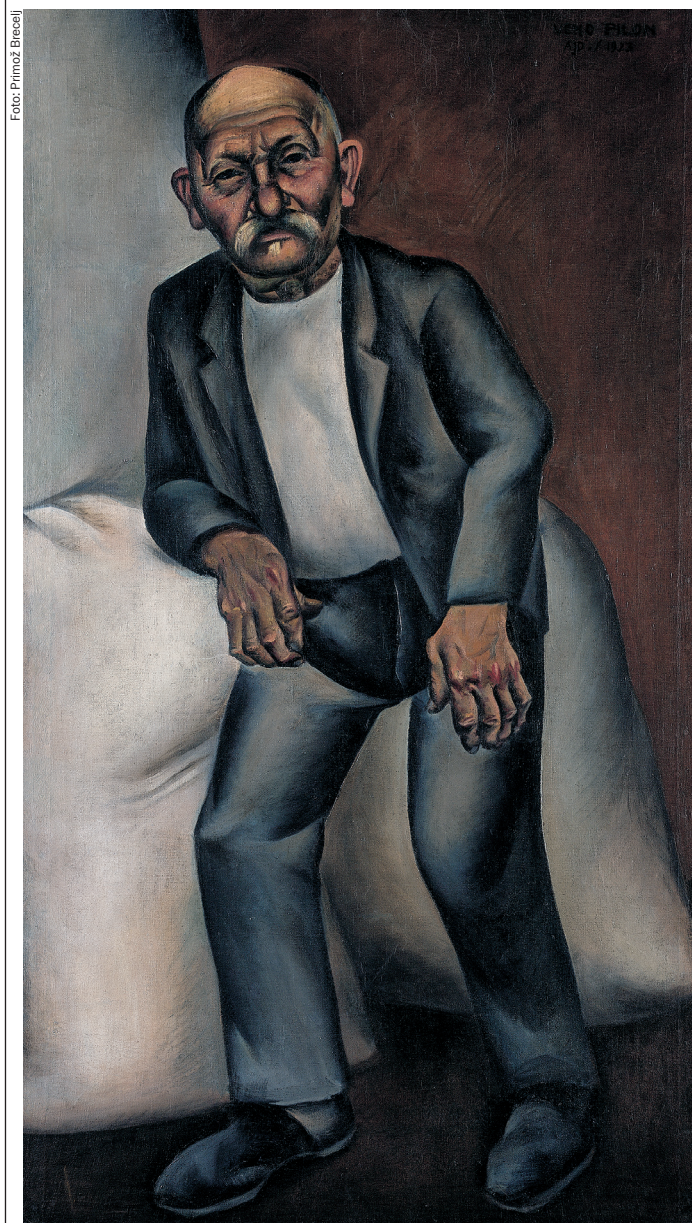

Foto: Primož Breclj